

VOLT FÜLÜK A HALLÁSRA, AVAGY HOGYAN ÉRT(H)ETTE MEG A KORABELI VALLÁSI VEZETŐSÉG JÉZUS PÉLDÁZATAIT?

Szabó Xavér OFM

„Mivel a kereszténység az időszámítás szerinti első században a zsidóságból emelkedett ki, az evangéliumi beszámolóban semmi sem érthető, ha figyelmen kívül hagyjuk beágyazottságát a zsidó történelemben; Jézus egyetlen szava sem értelmezhető, csak akkor, ha a kortárs zsidó gondolkodás természetes kontextusába helyezzük.” (Emil Schürer)¹

Bevezetés

E rövid tanulmányban arra szeretnék rámutatni, hogy a zsidó tradíció írásai nagy segítséget nyújtnak az evangélium szavainak, esetünkben Jézus egyik példázatából származó mondatának értelmezéséhez (Mk 12,12), hiszen ezek egyértelmű megnyilvánulásai annak, ahogyan Jézus kortársai értelmezték az Írásokat. Megközelítésemben használok Izajás könyvének targumát (Iz 5,1–7), néhány qumráni szöveget (4Q500; 4Q162),² valamint a rabbinikus irodalmat (*Misna Szukka* 4,9; *Tószefta Szukka* 3,15), igazolva ezzel, hogy az evangélium szövege nem talajvesztetten lóg a levegőben. Az olvasó rálátást nyerhet a jézusi példázat beágyazottságára a zsidó hagyományokba. Látni fogjuk, hogy az Iz 5,1–7 szövege egy hosszú értelmezési láncban hogyan lesz kiindulópont, és egyazon témához kapcsolódó újabb szövegek formálódásának alapja. Így teszünk egy lépést a jézusi példázat teljesebb megértése felé.

Egybehangzó vélemény, hogy a szőlőmunkásokról mondott példázat (Mk 12,1–12) szorosan kapcsolódik Izajásnak a szőlősketről szóló énekéhez (Iz 5,1–7),³ nem csupán hasonló hangvétele és irodalmi műfaja miatt (törvényszéki példázat),⁴ hanem további közös pontok és más utalások miatt is. „A példázat nem ugyanaz, mint az Iz 5, de az utalások megadják a történet alaptónusát, és ugyanarra a teológiai valóságra mutatnak rá.”⁵ Ez a szoros kapcsolat az első versben a legnyilvánvalóbb, ahol a szőlősgazda tevékenységének leírása kifejezett

A tanulmány megjelent: *Sapientiana* 5 (2011/2) 27–38.

¹ EMIL SCHÜRER, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ [175 B.C. – A.D. 135]*, A new English version, revised and edited by GEZA VERMES és FERGUS MILLAR; Volume I., T. & T. Clark, Edinburgh, 1973, 1. Ahol másként nem jelzem, a tanulmányban előforduló forrás- és idegennyelvű szövegek fordítása saját. A görög szavak magyar átírásánál az ismeretterjesztő művekben használatos átírást követtem, a héber és arámi ábécé betűit pedig a hangértéküknek leginkább megfelelő magyar betűkkel írtam át.

² Vö. PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA, *Il popolo ebraico e le sue Sacre Scritture nella Bibbia cristiana*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2001, 34. A Pápai Biblikus Bizottság dokumentuma szerint a holt-tengeri tekercsek kéziratait például a Kr. e. 2. század és Kr. u. 60 között másolták, tehát olyan időszakban, amely közel van Jézus szolgálatának és az evangéliumok keletkezésének korához. A magyar nyelven elérhető munkák közül egyedül BENEDIKT SCHWANK hozza kapcsolatba Jézus példázatát (Mk 12,1–12) egy qumráni szöveggel (4Q500), de vizsgálata csupán a metaforára korlátozódik: „Példabeszéd a szőlősketről és a szőlőtőről szóló beszéd. Mk 12,1–12 par és Jn 15,1–17 a 4Q500 frag. 1 jelzésű töredék fényében”, BENYIK GYÖRGY (szerk.), *Példabeszédek. Szegedi Biblikus Konferencia. Szeged, 1997, szeptember 1–4.*, JATEPress, Szeged 1998, 175–184.

³ „A példázat fiktív eseményt beszél el, és Izajás szőlősketről szóló éneke (Iz 5,1–7) ihlette. [...] A szabadon felhasznált Izajás-idézet adja a történet prófétai alapjait” VERMES GÉZA, *Jézus hiteles evangéliuma*, Osiris, Budapest 2005, 143. 206. A példázathoz részletes bibliográfiát lásd: SIMON LÉGASSE, *Marco*, Borla, Roma, 2000, 611–612.

⁴ VERMES GÉZA nem a bírakkal és a törvényszékekkel kapcsolatos példázatok közé sorolja a Mk 12,1–12-t, hanem a társadalmi példázatok közé, lásd: VERMES GÉZA, *A zsidó Jézus vallása*, Osiris, Budapest, 1999, 128–129.

⁵ KLYNE RYLAND SNODGRASS, „Recent Research on the Parable of the Wicked Tenants: An Assessment”, *Bulletin for Biblical Research* 8 (1998) 191.

idézet az izajási szövegből (Mk 12,1; Iz 5,2). A szentírás-magyarázók nagy többsége egyetért abban, hogy Márk utalásainak jó része az Ószövetség görög fordításán alapul (LXX).

Jézus hallgatósága között ott találjuk a Nagytanács arisztokráciáját: a főpapokat, az írástudókat és a véneket (Mk 11,27),⁶ akik megértik, hogy Jézus szándékosan nekik mondta el a példázatot: „Ekkor el akarták őt fogni, de féltek a tömegtől. Megértették ugyanis, hogy róluk mondta ezt a példabeszédet. Otthagyták hát őt, és elmentek.” (Mk 12,12).⁷ Sandra Marie Schneiders gondolatától vezérelve, miszerint „az exegétának ahelyett, hogy egy bizonyos módszerrel, sőt egy meghatározott módszerrel állna neki [az írásmagyarázatnak] egy kérdéssel kell kezdenie, amelyre választ szeretne kapni”,⁸ tanulmányom a több szempontú exegetikai elemzés helyett csupán egyetlen kérdésre irányul: *Mi alapján értette meg a vallási vezetőség, hogy Jézus mit akart mondani?*

Mint ismeretes, Márk evangéliumában végig erőteljes motívum az értetlenség (vö. 6,52; 7,18; 8,17–21),⁹ korántsem egyértelmű, hogy Jézus „talányos beszédei” első hallásra világosak lennének (vö. Mk 4,10–13. 33–34),¹⁰ továbbá a fentebb említett izajási szöveg is csak általánosságban szólítja meg Jeruzsálem lakóit, Júda embereit és Izrael házát (vö. Iz 5,3. 7).

Iz 5,1–7 targuma

A targum a Héber Biblia arámi fordítása. Eredete a zsinagóga, ahol a héber szöveget arámi felolvasás követte azoknak a zsidóknak a kedvéért, akik már nem beszélték a héber nyelvet. Mivel fordításról van szó, gyakran kísérték értelmező kiegészítések és magyarázó körülírások is.¹¹

Álljon most itt az Iz 5,1–7 targumának szövegének fordítása:¹²

- 1 A próféta mondta: Most Izraelről fogok énekelni, amely egy szőlőhöz hasonlít, barátomnak, Ábrahám magvának, barátomnak éneke a szőlőjéről. Népem, kedvesem, Izrael, örökséget adtam nekik egy magas dombon, termékeny földön.
- 2 Megszenteltem őket, tisztelettel vettem őket körül, úgy telepítettem le őket, mint választott szőlőtőt, fölépítettem szentélyemet közöttük, még oltáromat is odaadtam bűneik engesztelésére. Mondtam, hogy cselekedjenek jót, ők azonban gonoszat tettek.
- 3 Óh, próféta, mondd nekik: Íme, Izrael háza fellázadt a törvény ellen, és nem akart bűnbánatot tanúsítani. És most, Jeruzsálem lakói és Júda emberei, hozzatok hát ítéletet előttem népem ellen.
- 4 Mi jót mondtam, hogy tesztek még az én népemmel, és nem tettem meg nekik? Mi-féle ítéletet mondtam, hogy jót tegyenek, miközben ők gonoszat cselekedtek?
- 5 Íme, tudtul adom nektek, hogy mit készülök tenni népemmel: megvonom Jelenlétemet (Sekinámat/ közöttük lakozásomat) tőlük, és zsákmányul esnek, lerombolom szentélyeiket, és eltiporják őket.

⁶ „A főpapok képviselték a kulturális, a vének a vagyoni, az írástudók a műveltségi arisztokráciát.” GERD THEISSEN, *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete*, Kálvin, Budapest, 2006, 207.

⁷ A görög *prosz* előjárószo kifejezheti az ellenséges viszonyt is („szemben”, „ellen”), ahogy több bibliafordításban is olvashatjuk: „ellenük mondta ezt a példabeszédet”. Jézus a zsidó vezetőkkel való konfrontációban három alkalommal is példázatot használt (Mk 3,23–30; 7,14–17; 12,1–12).

⁸ *The Revelatory Text: Interpreting the New Testament as Sacred Scripture*, Harper Collins, San Francisco, 1991, 111.

⁹ Különösen a tanítványok értetlensége, vö. VITTORIO FUSCO, *Nascondimento e rivelazione*, Paideia, Brescia, 2007, 55–57.

¹⁰ A márki példázatok elméletéhez lásd: JOACHIM GNILKA, *Márk*, Agapé, Szeged, 2000, 222–225.

¹¹ Magyar nyelven olvasható egy interneten is elérhető tanulmány a targumokról: EGERESI LÁSZLÓ SÁNDOR, „Targum, targumim”; *ThSz* LIII/3 (2000), 132–140.

¹² Az arámi szöveg: *The Bible in Aramaic based on old manuscripts and printed text*, vol. III: *The latter Prophets according to Targum Jonathan*. According to Ms. Or. 2211 and Ms. Or. 1474 of the British Museum, ALEXANDER SPERBER (szerk.), Brill, Leiden, 1962.

- 6 Száműzőm őket, nem kapnak segítséget, nem kapnak támogatást, elvetettek és elhagyatottak lesznek, és a prófétáknak megparancsolom, hogy ne prófétálják próféciáikat.
- 7 Íme, a Seregek Urának népe: Izrael háza, és Júda emberei: gyönyörűségének ültetvénye. Mondtam, hogy cselekedjenek igazságosságot, de ők zsarnokok, hogy cselekedjenek ártatlanul, de csak sokasítják a vétkeket.

Mindjárt az elején feltűnő, hogy a targum egyes szám első személyt használ, míg a masszoréta héber szöveg (TM) gyakran tér át egyes szám harmadik személyről az elsőre. A LXX mindig egyes szám első személyben ír (kivéve 5,1b). Ugyanakkor a targum szövegének példázat-jellegéről is azonnal értesül az olvasó: „most Izraelről fogok énekelni, amely egy szőlőhöz hasonlatos”.

Az arámi szöveg értelmezése eltér a LXX és a TM értelmezési irányától és az allegóriát a templomhoz kötött kultuszi környezetbe helyezi át: az allegória szerint a torony és a sajtó a targumban szentély és oltár lesz.¹³

Iz 5,2 (masszoréta szöveg)

*épített egy tornyot a közepén
és sajtót is vájt benne*

Iz 5,2 (targum)

*fölepítettem szentélyemet közöttük
és még oltáromat is odaadtam bűneik engesztelésére*

A kultikus háttér az emberekre is ráirányítja a figyelmünket, akikre rábízott a szentély és az oltár. A szerző például nem egyes szám harmadik személyű suffixumokat használ (megszenteltem, tisztelettel vettem *őt* körül), amelyekkel a szőlőt, Izraelt állítaná középpontba, hanem többes szám harmadik személyű suffixumokat („megszenteltem *őket*, tisztelettel vettem *őket* körül [...] fölepítettem szentélyemet *köztük*” stb.).¹⁴ A targum nem Izrael egészét tartja szem előtt, csupán a Templom őreit; az ő gonoszáguk felelős a közelgő pusztulásért.

Úgy tűnik, hogy ebbe az értelmezési irányba mozdul el a görög szöveg is. A masszoréta héber szöveg szerint a szőlősgazda szőlőt várt (5,4), ám az csak *b'e'usim*-et termett („vadszőlő”, „rothadó szőlőszemek”). A *b'e'us* főnév minden bizonnyal a *b's* gyökből származik, ami annyit jelent, mint „megromlik”, „bűzlik”, így a helyzet mindenképpen magához a szőlőhöz kapcsolódik. A LXX az *akantha* főnevet használja: „tövis”, „tüske”, „bogáncs”. Ez a *váltás* jelzi, hogy a LXX a problémát a szőlőmunkások gondatlan és felelőtlen munkájához kapcsolja.¹⁵

Egy kissé előre a szövegben, az ötödik versben olvasható „elbontom kerítését” kifejezés helyett a targum arról beszél, hogy Isten elhagyja szőljét, megvonja tőle jelenlétét.¹⁶ Hasonlóképpen az „elpusztítom kőfalát” helyett a targum kifejezetten a templom lerombolásáról beszél. A többes szám használata meglepő, mert a templomtól megkülönböztetett – ugyan-

¹³ „Ha egyértelműnek látszik, hogy az izajási allegória tornya a szentélyre, a sajtó pedig az oltárra vonatkozik, akkor az erről folyó vérről pedig elképzelhető, hogy úgy folyik, mint a bor a templomból.” GEORGE J. BROOKE, „4Q500 1 and the Use of Scripture in the Parable of the Vineyard”, *Dead Sea Discoveries* 2 (1995), 271.

¹⁴ Természetesen a többes szám össz izraeli jelentéssel is bírhat. A kultikus (és így már eleve szűkített) kontextus miatt, illetve az evangéliumban a kifejezetten megjelölt célközönség miatt érvelek a templom őrei jelentés mellett, amely megfelel a tanulmány végén idézett GABRIELE BOCCACCINI értelmezésének.

¹⁵ A Héber Biblia görög fordítása tehát nem Izraelre és Júdára koncentrál, miként a masszoréta szöveg teszi (7. vers), hanem a szőlőmunkásokra, és ez fontos Jézus szavainak értelmezéséhez Vö. JOHN S. KLOPPENBORG, *The Tenants in the Vineyard. Ideology, Economics, and Agrarian Conflict in Jewish Palestine*, Mohr Siebeck, Tübingen 2006, 163–164.

¹⁶ Ismét érdemes megjegyeznünk, hogy a LXX is beszél arról, hogy Isten elhagyja szőljét: „elhagyom szőlőmet” (Iz 5,6). Ám amíg a görög fordítás a héber „és paraggá teszem” kifejezést próbálja visszaadni az isteni jelenlét megszűnésének hangsúlyozásával, addig a targum ugyanezen értelmezési síkon közelít az 5,5 sorához: „elbontom kerítését”. Talán azért is, mert a héber *szúr* ige egyes szövegekben azt jelzi, hogy Isten elhagy valakit; pl. Sámson (Bír 16,20) vagy Saul (1Sám 16,14; 28,16).

akkor ahhoz kapcsolódó – helyek,¹⁷ minden bizonnyal a zsinagógák. Így az Iz 5 ítélete kiterjed a teljes zsidó vallásosság vezetőire, a zsinagógákra is. A templom lerombolása a babiloniak által előidézett katasztrófára (Kr. e. 587), de valószínűbb, hogy a rómaiak pusztítására vonatkozik (Kr. u. 70). A targum más helyen is kritizálja a templom őreit, és őket hibáztatja a *hurbánért*, Jeruzsálem Titusz alatt elszenvedett sorsáért.¹⁸

Az Izajás-targum alkalmazza az „örökség” fogalmát is (5,1), ezáltal szorosan kapcsolódik a Jézus által elmondott példázathoz (Mk 12,7: *kléronómia*).

Látható tehát, hogy a targum kultikus környezetben értelmezi az izajási képet, így alapozva meg a *papi elit kritikáját*, akik gonoszsága és a Tóra elleni lázadása vezet ahhoz, hogy Isten jelenléte végül elhagyja a Templomot, majd lerombolja azt és „szentélyeiket”.

A zsidó hagyomány más írásai

Az értelmezés, amely azonosítja az Izajás könyvében olvasható tornyot a templommal és a sajtót az oltárral, megtalálható a *Tószefta Szukka* 3,15-ben is.¹⁹ Az Iz 5,2 exegézisét Rabbi Joszének tulajdonítják:

„Épített egy tornyot közöttük, ez a Hékál (Szentély); sajtót is vájt benne, ez az oltár; és egy sajtót is vájt benne, ez a csatorna.”

A szakasz a *Misna Szukka* 4,9 fejtegetését kommentálja,²⁰ ahol az oltár nyugati sarkánál elvégzett boráldozat és italáldozat vegyítéséről van szó, amely elegyet aztán az oltár alatti csatornán vezettek el.

Rabbi Joszé először az Iz 5,1–2-t idézi, majd értelmezi azt: a torony a Hékál, a sajtó az oltár és a csatorna.²¹ A targumhoz képest az egyetlen különbség az utóbbi elem felvonultatása: egy földalatti, italáldozatot elszállító csatorna.²²

¹⁷ Vö. BRUCE D. CHILTON, *The Glory of Israel. The Theology and Provenience of the Isaiah Targum*, JSOT Press, Sheffield, 1983, 18.

¹⁸ „Az Izajás-targum esetében valószínűbb, hogy a Templom 70-es, Titusz általi lerombolásáról van szó, figyelembe véve egy későbbi szakaszt (Tg-Iz 29,1–3), amely festőien ábrázolja a város bevételét és a rómaiak ostromnál használatos rámpáját. Az 5,5 »megvonom Sekinámat tőlük, és zsákmányul esnek« sora felidézi Josephus Flavius, Tacitus és Báruk második könyvéhez kapcsolódó beszámolókat, ahol Titusz pusztító munkája előzi meg, hogy Isten jelenléte elhagyja a Templomot.” (JOHN S. KLOPPENBORG, *The Tenants in the Vineyard*, 95–96). Lásd még: CRAIG A. EVANS, *Jesus and his contemporaries. Comparative Studies*, Brill, Leiden, 1995, 401.

¹⁹ *The Tosefta. According to Codex Vienna, with variants from Codices Erfurt, London, Genizah Mss. and Editio Princeps (Venice 1521)*, SAUL LIEBERMAN (szerk.), The Jewish Theological Seminary of America, New York, 1962.

²⁰ „Hogyan [zajlott] a Vízöntés [szertartása]? A Siloah [tavából] 3 log vízzel töltöttek meg egy aranykancsót. Mikor megérkeztek a Vízkapuhoz, [megfújták a sófárt] hosszan, majd remegő hangon, végül újra hosszan. [A pap] felment az [oltárhoz vezető] lépcsőn, balra fordult, ahol két ezüst edény állt. Rabbi Jehuda szerint gipszből voltak, de a felületük megfeketedett a bortól. A nyílásaik, mint két orrlyuk, az egyik szélesebb volt, a másik keskenyebb, így egyszerre ürültek ki, a nyugatabbra [fekvő] volt a boré, a keletebbre [fekvő] volt a vízé. Ha [tévedésből] a vizeskorsót önti a bornak való [edénybe], vagy a boroskorsót a víznek való [edénybe], érvényes [az áldozat]. Rabbi Jehuda szerint egy log [víz elég, hogy] elvégezzék az italáldozatot [az ünnep] mind a nyolc [napján]. Annak [a papnak], aki éppen bemutatta az italáldozatot, mondták: »Emeld fel a kezéd!«, mert az történt egyszer, hogy az áldozatot bemutató a lábára öntötte a vizet, és a nép megdobálta az etrogokkal.” MEZEY MÓNICA (ford.), „Szukka traktátus a Lombsátor-ünnepéről”, MEZEY MÓNICA (ford.), „Szukka traktátus a Lombsátor-ünnepéről”, GÖRGÉY ETELKA (szerk.), *Törpék az óriások vállán. Válogatott Misna-traktátusok*, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2010, 251–252.

²¹ Rabbi Joszé értelmezéséhez lásd még: Babiloni Talmud, *Szukka* 49a. Vö. JOSEP LIBERA FLORIT (szerk.), *El Targum de Isaías. La Versión Aramea del Profeta Isaías*, Institución San Jerónimo, Valencia, 1988, 78.

²² A *Misna Jóna* 5,6 és a *Middot* 3,3 szerint az oltár alatti csatornát időnként kitisztították, mert azt gondolták, hogy a maradványai értékesek és jótékony hatásúak, „kertészeknek pénzért adták el trágyaként” (*Jóna* 5,6). Ez a hagyomány az Ez 47,1–12-re megy vissza, ahol a Templomból *életadó* patak fakad (főleg a 7–12. versek), hatására visszatér a paradicsomi állapot. Vö. JOSEPH M. BAUMGARTEN, „4Q500 and the Ancient Conception of the Lord’s Vineyard”, *Journal of Jewish Studies* 40 (1989), 2.

A torony mint a jeruzsálemi Templom szimbóluma megjelenik Hénok első könyvében is (1Hén 89,50), ahol a szövegrész a salamoni templomot mutatja be. Ősi hagyománnyal van dolgunk.

„A ház pedig naggyá és tágassá lett, és minden juhot befogadott. Építettek rá egy magas tornyot is a Juhok Ura számára. A ház ugyan alacsony volt, de a torony kiemelkedett és magas volt, és e tornyon állt a Juhok Ura.”²³

A 4Q500-as qumráni töredék

- 2 eperfaíd virágozzanak, és [...]
- 3 kövekkel épült szőlőpréssed [...]
- 4 a szent magaslat kapujához [...]
- 5 [...] ültetvényed és dicsőséged csatornái a [...]ban
- 6 [...] a Te gyönyörűséged ágai
- 7 [szőlő]lőskerted²⁴

A 4Q500 és az Iz 5,1–7 közötti kapcsolat nyilvánvaló, illetve az interpretáció is figyelemre méltó:

- 2. sor: a *bkj' ykh* kifejezés felidézi a Zsolt 84,7-et. Ez a zarándok-zsoltár a jeruzsálemi templom közelében lévő Baqa völgyről beszél ('*émeq habbáká*').
- 3. sor: a szőlőprés (*ykb*) kőből készült, ahogy erről az oltárral kapcsolatban a MTörv 27,5 említést tesz (*mizbách 'abaním*).
- 4. sor: a „szent magaslat kapuja” Jeruzsálemre, mindenekelőtt a Templomhegyre való utalás (vö. Zsolt 102,20: „mert alátekintett szentségének magasából”).
- 5. sor: az „és dicsőség csatornái” kifejezés is a templomhoz kapcsolódik, ahogy a Zsolt 46,5 is megerősíti: „Folyam csatornái (*p'lagáw*) örvendeztetik Isten városát, a Magasságbeli szentséges lakhelyét”. Ez az elképzelés Ezekiel prófétától származik (47,1–12; „és íme, víz fakadt a templom küszöbe alatt”), ahogy a *Tószefta Szukkah* 3,15-ben láttuk.

A 4Q500 fragmentum a targumhoz hasonlóan a templommal és az oltárral kapcsolatban értelmezi a szőlőskert képét, viszont a targumtól eltérően „anti-klerikális” kritikának nyoma sincs.²⁵

Izajás-peser a negyedik barlangból (4Q162 [4QpIs^b])

A 4QpIs^b egyike azoknak a töredékeknek, amelyek Izajás-pesert őriztek meg. Bennünket most csak az első columna érdekel (Iz 5,5b–6a), amely az Iz 5,5b-vel kezdődik és az idézet értelmezésével folytatódik:²⁶

²³ A Hénok könyvéből idézett rész DOBOS KÁROLY DÁNIEL fordítása némi módosítással, vö. FRÖHLICH IDA és DOBOS KÁROLY DÁNIEL (szerk.), *Henok könyvei*, PPKE BKT, Piliscsaba, 2009. A fordító az idézett részhez meg is jegyzi: „Ettől kezdve a torony a jeruzsálemi szentély szimbóluma.” (138. oldal)

²⁴ A hat/hét soros töredék a heródesi korból való (Kr. előtti 1. század első fele). Az Istenhez intézett áldásban a szerző kifejezi reményét, hogy Isten szőlőskertje termékeny lesz. A magyar fordítás FRÖHLICH IDA munkája: *A qumráni szövegek magyarul*, PPKE BTK – SzIT, Piliscsaba – Budapest, 2000, 488–489.

²⁵ „Szinte bizonyos, hogy a 4Q500 az Iz 5 szőlőskertjének anyagát használja, melyhez értelmezésében a mennyei templom, vagy még valószínűbb, hogy a földi templom leírásához kapcsolódik, amely az embereknek alkalmas hely (Izajás saját értelmezése szerint), hogy ott Istent áldják (a 4Q500 lehetséges műfaja).” GEORGE J. BROOKE, „4Q500 1 and the Use of Scripture in the Parable of the Vineyard”, 272.

²⁶ A magyar fordítás: XERAVITS GÉZA, *A qumráni közösség szentírástérképezése. Folyamatos peserek. Fordítás és magyarázat*, Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 2001, 23.

- 1 szét]rombolom kerítését, hadd tapossák szét.
- 2 [...] a dolog magyarázata, hogy elhagyja őket
- 3 [...] és amint mondta: *felveri a tövisbozót*

- A töredék a második sorban a szőlő elpusztítását interpretálja (Iz 5,5b): Isten „elhagyja őket”, tehát a LXX (*aniémi*) és a Targum (a Sekina eltávolítása) nyomvonalát követjük.
- Az ige többes számú suffixuma („őket”) nem a szőlőre vonatkozik (egyes szám), amiről az első sor tesz említést („kerítését”). Az utalás valószínűleg a Jeruzsálemben élő arcátlan emberekre vonatkozik, akik a következő szakaszban tűnnek fel (col. 2, 6–7. 10), azt mondja róluk a szöveg: „elvetették YHWH törvényét”, és a Habakuk-peserben említett Gonosz Pappal állnak kapcsolatban, az Igaz Tanító ellenségeiként.²⁷ Az izajási peser fényében a szőlőskertről szóló éneket a jeruzsálemi vezetés kritikájaként szükséges értelmeznünk.

Mindkét qumráni töredék az Iz 5,1–7-re, valamint ugyanarra a kultikus háttérre épül, amelyet a targumnál láttunk: a szőlőt a jeruzsálemi templommal azonosítja, a sajtót az oltárral (4Q500) – a kultuszban tevékenykedő papi osztály kritikájaként (4QpIs^b). Így az a hagyomány, amelyet a targum megőrzött, igen ősi, megelőzi az Újszövetséget.

Zsolt 118,22–23

Érdemes figyelni, hogy az „építeni” ige mennyire hangsúlyos. Az Iz 5,2-ben a gazda egy tornyot épít, ami a targumban a Szentélyre vonatkozik, a 4Q500 pedig kövekből *épült* szőlőprésről beszél, illetve a Jézus példázatát záró idézet (Mk 12,10b–11; Zsolt 118,22–23) is ezt a vonalat követi: „A kő, amelyet az építők elvetettek, szegletkövé lett”. A szövegek közötti kapcsolatot a *bn^h*, „épít” ige teremti meg (LXX: *oikodomeó*). Az ígéhez való „makacs”, exegetikai szempontból nagyon is érthető ragaszkodás megkönnyíti azt az értelmezést, hogy a szőlőben Jeruzsálemet és templomát lássuk, ahonnan a szeretett fiút kidobták (vö. Mk 12,6–8).²⁸

Érdekes, hogy ezen az értelmezési síkon a targum „parafrázisában” az arámi *thalja'* („fiú”) főnév a héber *'eben* („kő”) és a *bén* („fiú”) szójátékra vezethető vissza;²⁹ és így még nyilvánvalóbb a kapcsolat Jézus mondanivalójával, amely egy elvetett, visszautasított fiúról szól. Innen tekintve a Zsolt 118,22 idézett sora helyén való, egyáltalán nem késői betoldás.

„A kő, amelyet az építők elvetettek, szegletkövé lett.” (a masszoréta szöveg szerint)

„A fiú, akit az építők elvetettek, Jessze fiai közül volt, és méltó lett, hogy királlyá és uralkodóvá tegyék.” (az arámi targum szerint)

²⁷ JOHN S. KLOPPENBORG, *The Tenants in the Vineyard*, 89: „Összekapcsolódnak a »Gonosz Pappal«, aki feltűnik az 1QpHab 9.9–10; 11.4–8-ban, és ennél fogva ők a Hasmoneusok. Ha ez az érv meggyőző, a »gúnyolódás emberei« a szadduceusok lehetnek vagy a jeruzsálemi papi elit.” XERAVITS GÉZA, *A qumráni közösség szentíráseértelmezése*, 24. más megoldást kínál: „a Gúnyolódás emberei, akik Jeruzsálemben vannak” = farizeusok, a „sikamlósságok keresői”.

²⁸ „Márk evangéliumában a fiút azelőtt ölik meg, mielőtt kidobnák a szőlőből. Mivel néhány zsidó hagyományban a sajtó az oltárhoz kapcsolódik, az a tény, hogy Márknál a fiút azelőtt ölik meg, mielőtt kidobnák a szőlőből, a fiú halálának kultikus jellegét hangsúlyozhatja.” GEORGE J. BROOKE, „4Q500 1 and the Use of Scripture in the Parable of the Vineyard”, 290.

²⁹ A *bén* és az *'eben* szavak között ez a szójáték különösen gyakori, így látjuk ezt az evangéliumokban is: Mt 3,9/Lk 3,8. Az „építők” [*habboním*] kifejezés pedig hagyományos, metaforikus utalás volt Izrael vezetőire.

A szójáték igazából háromszoros a *bén*, *'eben* és a *habboním* között. „A bibliai idézet az Írás hatalmával mondja ki, amit a példázat is: a követ (a fiút) az építők (a vallásos vezetők) vetették el.”³⁰

Értés és értetlenség – avagy a jézusi példázat teljesebb megértése felé

Tanulmányom alapvető kérdése az volt, hogy *mi alapján értette meg a vallási vezetőség Jézus mondanivalóját?*³¹ Természetesen kézenfekvő magyarázat az is, hogy egy kiélezett, vitás helyzetben érzékenyen reagáltak a hallgatók, végül belátásra jutottak. A fenti reflexió viszont – remélhetőleg – arról győzött meg bennünket, hogy a főpapok, az írástudók és a vének azért is érthették Jézus szavait úgy, mint amelyek közvetlenül hozzájuk szólnak, mivel a kultusz és a Szentély felelőseiként jól ismerték az Izajás targumában megőrzött hagyományt, és jól tudták, hogy abban nem általánosságban a nép, hanem a *papi arisztokrácia ellen* fogalmazódik meg kritika.³² Azt gondolom, ha ezt szem előtt tartjuk, nem adunk össz izraeli jelentést Jézus elutasítása kapcsán az amúgy is „zsidó-ellenes” hivatkozási alappal bíró példázatnak,³³ mint ahogy egyesek mégis megteszik.³⁴

Az Írásokat olvasó ember tudhatja, hogy az evangéliumok olyan színes üvegablakok, amelyek a történet mögé engednek látni, Jézus alakját is felvillantják előttünk, és saját magunkat is megláthatjuk bennük. Az evangélium mindig egyszerre kínálja ezt a három dolgot: történelmi, teológiai és személyes/közösségi mondanivalót. A formakritikai módszer pedig arra is rávilágított, hogy *a Jézusról szóló történetek mögött az ősegyház saját különböző kérdéseire kereste és találta meg a választ*. A jézusi példázat után a Mk 12,12 az evangélista megjegyzése: „Ekkor el akarták őt fogni, de féltek a tömegtől. Megértették ugyanis, hogy róluk mondta ezt a példabeszédet. Otthagyták hát őt, és elmentek.” Annyi bizonyosan feltételezhető, hogy Márk evangéliumának szerkesztője saját „egyházi közösségének” egyik véleményét is közli a 12,12 „glosszájával”: a példázat nem általában a zsidó nép, hanem a főpapok, az írástudók és a vének elvetéséről szól. A „történet” tehát arról a háttérrel is árulkodik, hogy a közösség kikkel áll igazán vitában. Így lesz Márk evangéliuma egy „új vallási közösség vallási alapbeszélése”.³⁵ Az sem véletlen, hogy a korai zsidóságban a kereszténység is értelmezhető egyfajta vallási oppozícióként, hisz az a „Második Szentély korának zsidóságán belül született meg és tette meg első lépéseit a *templom uralkodó, papi osztályának egyik ellenzéki csoportjaként*”.³⁶

³⁰ KLYNE RYLAND SNODGRASS, „Recent Research on the Parable of the Wicked Tenants: An Assessment”, 204.

³¹ A márki példázatok elméletével való ellentmondáshoz PETER DSCHULNIGG és SIMON LÉGASSE véleményét idézem. „Vajon ez a kijelentés [vö. Mk 12,12] ellentmond a példázat-elméletnek (vö. Mk 4,11sköv.), ahogy azt gyakran feltételezik? Azt gondolom, hogy nem, mert a példázatok igazi megértése csak azoknak adatik meg, akik megértnek, és hagyják, hogy Isten megbocsásson nekik. Izrael vezetői azonban éppenséggel nem ezt teszik. Felismerik ugyan, hogy a példázat nekik szólt, de nem térnek meg, hanem Jézussal szemben továbbra is ellenséges érzülettel viseltetnek, sőt elhatározzák, hogy megölik őt.” (*Das Markus-evangelium*, Stuttgart, Kohlhammer, 2007, 313.) „A mondat egyike azoknak az eseteknek, ahol Márk kompozícióját tetten értük [mint téveset].” (*Marco*, 610.)

³² Ebben a szellemben: KOZMA ZSOLT, *Jézus Krisztus példázatai*, Iránytű alapítvány, Kolozsvár, 402. A Jézus-mozgalomnak a templommal és a papi arisztokráciával szembeni kritikus magatartásáról: GERD THEISSEN: *A Jézus-mozgalom*, 207.

³³ Vö. VERMES GÉZA, *A zsidó Jézus vallása*, Osiris, Budapest, 1999, 128.

³⁴ Újszövetségi teológiájában JOACHIM GNILKA ezt írja: „A gonosz szőlőművesekről szóló példabeszéd bevezetését, amely a szőlőskert gondos telepítését beszéli el – az Iz 5,1köv.-re támaszkodva –, nem lehet Izraelre való vonatkoztatás nélkül olvasni. A nép története, amelyre jellemző a próféták elutasítása, most lezárul a »szeretett fiú« elutasításával (12,1köv.), akit a szőlőben megölnék. Izrael az, amelyben beteljesedik az Iz 6,9köv. mondása a megkérgesedett konokságról. Elutasításuk miatt a zsidók (4,11köv.) »kívülállók« lesznek. Isten uralmának titka nem világosodik meg számukra, nekik minden talány lesz.” (*Az Újszövetség teológiája*, Budapest, SzIT, 2007, 155).

³⁵ GERD THEISSEN, *Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása*, Kálvin, Budapest, 2001, 234.

³⁶ GABRIELE BOCCACCINI, „Uomo, angelo Dio? Alle radici del messianismo ebraico e cristiano”, Uő. (szerk.), *Il Messia. Tra memoria e attesa*, Morcelliana, Brescia, 2005, 46. Kiemelés tőlem.

Záró gondolatok

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy az Iz 5,1–7 szövege egy intenzív, zsidó szövegértelmezési gyakorlat kiindulópontja volt, és egyúttal mindig, egyazon témához kapcsolódó újabb szövegek formálódásának alapja lett. A szőlőművészek példázata úgy áll előttünk, mint egy új kapcsolat ebben a hosszú értelmezési láncban, sőt maga az Újszövetség is úgy jelenik meg szemeink előtt, mint a Kr. utáni 1. század kreatív, korai zsidó exegézisének tanúja.

Értelmezésünkben haszonnal forgattuk a targumokat, a qumráni szövegeket, valamint a rabbinikus irodalmat.³⁷ Igazat kell adnunk a bibliatudomány nemrégiben elhunyt héroszá-
nak, Martin Hengelnek, aki a *Society of New Testament Studies* tagjaihoz intézett, 1993-as elnöki beszédében a következőket mondta: „Aki az Újszövetséget tanulmányozza, és csak az Újszövetséget ismeri, egyáltalán nem tudja azt helyesen érteni.”³⁸

³⁷ Utóbbi módszertani kérdéseikhez, illetve további eligazodáshoz lásd magyar nyelven újabban: FRÉDÉRIC MANNS, „A rabbinikus irodalom mint történelmi forrás az evangéliumok háttérének tanulmányozásához”, *Studia Biblica Athanasiana* 11 (2010) 93–123; MIGUEL PÉREZ FERNÁNDEZ, „A Misna szóbeli hagyományai az evangéliumokban”; UÖ., „Újszövetségi szövegértelmezés a Misna segítségével”, *Studia Biblica Athanasiana* 12 (2011), 55–76; és 77–86.

³⁸ MARTIN HENGEL, „Aufgaben der neutestamentlichen Wissenschaft”, *NTS* 40 (1994), 321.